

УДК 061.2:325.54(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-12)

Дмитро ТОМЕНКО

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний університет, вул. Сковороди, 1/3, Полтава, Україна, 36000
ORCID: 0000-0002-4649-4275

Dmytro TOMENKO

Ph.D. Student at the Department of Public Administration, Poltava State Agrarian University,
Skovorody str., 1/3, Poltava, Ukraine, 36000
ORCID: 0000-0002-4649-4275

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ТА МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ В ЧАСИ ВІЙНИ

YOUTH POLICY AND MOBILITY OF UKRAINIAN YOUTH DURING THE WAR

У статті йдеться про особливості функціонування молодіжних організацій України. Підкреслено напрями діяльності молодих людей у військовий час. Зазначено специфіку продовження та часткового відновлення грантових проєктів. У статті пояснено причини, через які волонтерським організаціям вдалося швидше налагодити співпрацю із зовнішніми стейкхолдерами з метою надання допомоги військовим. Показані причини росту рівня довіри між молодіжними організаціями. Розглянуті аспекти відновлення молодіжної роботи. Проаналізовані показники міграції української молоді з 24.02.2022 (а саме скільки виїхало та покинуло домівки), повернення в Україну (у гендерному та віковому співвідношенні), настроїв щодо повернення (включаючи прогнозовані періоди повернення), зайнятості. Визначені причини й наслідки вимушеної та добровільної міграції. Багато уваги приділяється обговоренню питань освіти молоді, а саме завершенню навчання в поточному 2022 році та вступній кампанії. Звідси наголошено на важливості додаткового професійного навчання та можливої перекваліфікації через використання функціоналу відкритих онлайн-платформ з метою працевлаштування в Україні та за кордоном. Відомо, що певна частина українських молодіжних організацій на підконтрольних територіях поступово відновлюють свою діяльність, більш фокусуючись на питаннях безпеки, водночас поновлюються програми з розвитку молоді та грантові проєкти. Зазначені аспекти діяльності профільних органів державної влади у військовий час. Наголошується наявність підтримки та розуміння з боку міжнародних партнерів. Окремо увагу сфокусовано на зміні ціннісних орієнтирів молоді. Періодичність та випадки спілкування державною мовою теж зросли. Наприкінці статті наведено перелік порад щодо діяльності молодіжних організацій та молоді у військовий час.

Ключові слова: молодіжна політика, мобільність, війна, молодь України.

The article deals with the peculiarities of the functioning of youth organizations in Ukraine. The directions of activity of young people in wartime are emphasized. The specifics of continuation and partial resumption of grant projects are indicated. The article explains the reasons why volunteer organizations were able to work more quickly with external stakeholders to help the military. The reasons for the increase in the level of trust between youth organizations are shown. Aspects of resumption of youth work are considered. The indicators of migration of Ukrainian youth from February 24, 2022 (namely how many left and left their homes), return to Ukraine (in terms of gender and age), attitudes towards returning (including projected periods of return), and employment were analyzed. The causes and consequences of forced and voluntary migration are identified. Much attention is paid to the discussion of youth education, namely the completion of training in the current 2022 and the introductory campaign. Hence, the importance of additional professional training and possible retraining, through the use of the functionality of open online platforms, for employment in Ukraine and abroad. It is known that some Ukrainian youth organizations in the controlled territories are gradually resuming their activities, focusing more on security issues, while youth development programs and grant projects are being renewed. These aspects of the activities of relevant public authorities in wartime. It emphasizes the support and understanding of international partners. Special attention is focused on changing the values of young people. Periodicity and cases of communication in the state language have also increased. At the end of the article is a list of tips on the activities of youth organizations and youth in wartime.

Key words: youth policy, mobility, war, youth of Ukraine.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна між Україною та Росією, що почалася 24 лютого 2022 року, спричинила посилення соціальної мобільності української молоді як

вимушено, так і добровільно. Разом із тим для повоєнної розбудови зруйнованого господарства державі, як ніколи, потрібні молоді фахівці, що візьмуть на себе відповідальність

за відновлення економічних процесів в Україні та управління соціальним і політичним життям. Присутність молодих людей на батьківщині та активне їх залучення до прийняття рішень (особливо в молодіжній політиці) підвищує ефективність публічного управління, зміцнює спроможність громад, що унеможливується у разі зростання міграції. Виїзд за кордон найбільш активної, амбітної, підприємливої частини населення загрожує країні зниженням інноваційного потенціалу, створює соціальну напругу, позбавляє майбутнього. Необхідність проведення релевантного аналізу сучасного стану та перспектив розвитку молодіжної політики України в умовах зростання мобільності молоді зумовила актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що донедавна питання молодіжної мобільності (в т. ч. соціальної) розглядалися здебільшого у контексті її заохочення та підтримки з боку держави. Так, Я. М. Біляев аналізує функціонування механізмів реалізації державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді та зазначає, що мобільність молоді позитивно впливає на розвиток економіки [1]. Питаннями ефективності молодіжної політики займалися такі науковці, як О. Болотська [2], К. Брензович та Є. Немеш [3]. Деякі автори розглядають освітні міграції (І. Хомишин), вбачаючи в них позитивний вплив на сферу освіти [4]. Але молодіжна міграція має позитивні прояви за наявності двох обставин: 1) коли міграція тимчасова і вона завершується поверненням на батьківщину молодої людини з великим практичним досвідом чи рівнем освіти; 2) коли виїзд молоді не набирає критичної маси. Зовсім інша ситуація складається у періоди воєнних конфліктів, коли молодь виїждить, рятуючи життя або переміщуючи бізнес у безпечні місця.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз поточної ситуації розвитку молодіжної політики України за 3 місяці російсько-української війни, оцінка впливу зростання вимушених і добровільних, внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків молоді та висвітлення можливих перспектив поступового відновлення діяльності молодіжними організаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабне вторгнення військ РФ в Україну 24 лютого зупинило та змінило хід чималої кількості процесів як усередині, так і зовні нашої держави. Розвиток молодіжної політики не став винятком. Відповідно, зусилля, час та ресурси, що було заплановано

витратити на реалізацію програм, стратегій, ініціатив, проєктів та конкурсів, націлених на розвиток українських молодих людей, були перенаправлені на надання підтримки українським Збройним силам.

Чимало молодих хлопців та дівчат у перші ж дні у статусі добровольців доєдналися до чинних військ, аби власноруч зі зброєю в руках протистояти ворогу, пішли до лав тероборони, проходять навчальні курси з надання медичної допомоги, волонтерять 24/7 (причому з власної ініціативи, без вказівок чи доручень).

З власних спостережень автора грантові та інші зібрані кошти, видані молодіжним організаціям на особисті проєкти, були заморожені або (за попередньої згоди донора/-ів) перенаправлені на закупівлю гуманітарної підтримки, позаяк з перших днів війни звичні молодіжні хаби, центри, ради переформатували свою діяльність у волонтерські штаби допомоги військовим, координаційні центри для надання підтримки вимушеним переселенцям, пункти збору та складування гуманітарної допомоги.

Відомі місцеві волонтерські організації, а також відокремлені підрозділи Всеукраїнських волонтерських структур організували власну діяльність з допомоги військовим як усередині свого міста, так і комунікуючи з іншими регіонами (приклад – Українська Волонтерська Служба), або долучились до попередньо організованих штабів. Щодня в таких угрупованнях молодь координує напрями роботи попередньо сформованих кластерів (плетіння сіток, пошиття військового спорядження, поліграфії), обробляє, верифікує та виконує сотні запитів від військових на амуніцію, тактичне спорядження, оптику й приймає десятки дзвінків від цивільних осіб з проханням про допомогу. У частини молодих людей робота, навчання, особисті прагнення відійшли на другий план, тоді як більшість вільного часу присвячується самій діяльності у штабах (з можливими шляхами комбінування кількох сфер). Такі організації змогли швидше адаптуватися до ситуації, налагодити шляхи фандрейзингу (використовуючи набуті в мирний час навички), віднайти контакти щодо співпраці з бізнесом, відповідно швидше знаходити необхідний товар, купувати його та організовувати логістику до місця призначення. Натомість, на прикладі міста Полтава з міського бюджету, попри затверджену програму та виділені кошти, не було витрачено жодної гривні [5]. Що негативно відобразилось на комунікації з владними структурами, але своєю чергою спри-

яло позитивній співпраці з волонтерськими угрупованнями. Відповідно, час, використаний військовими для оснащення своєї частини, значно скоротився, піднявши при цьому рівень поваги до людини у статусі волонтера.

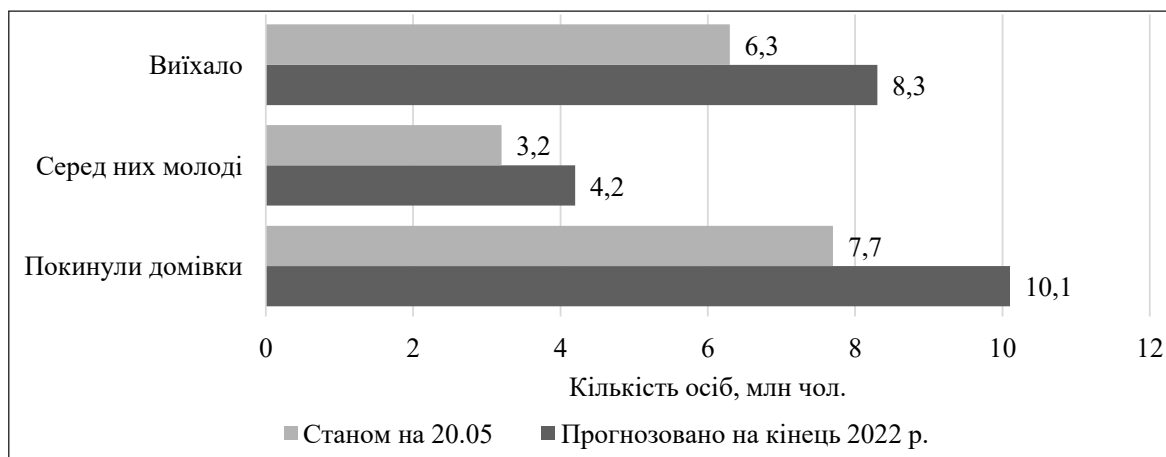
Кількість джерел, що приймають донати, з кожним днем збільшується. Так само, як і відомі українські фонди (приклад: Повернись Живим), молодь у штабах, або використовуючи особисті картки, збирає ресурси на допомогу військовим, серед яких у т. ч. друзі, знайомі та колеги, що долучилися до лав ЗСУ. Зрозумілим залишається факт, що рівень відповідальності через потребу свідомого поводження з донатами та пошуку якнайякіснішого спорядження збільшився. Адже з кожним днем усе яскравіше постає питання потреби звітності та прозорості щодо руху віднайдених ресурсів перед людьми, що довірилися та пожертвували певну суму.

Загальний рівень єднання, співпраці та довіри серед молоді в державі теж значно зріс. Сьогодні допомога абсолютно незнайомим людям не є чимось дивним, молодь відкрито висловлює власні думки, підписує петиції,

записує публічні звернення. Навички самоорганізованості та самодисципліни молоді людини-волонтера щодня вдосконалюються, попри відсутність можливості довгострокового планування та наявність значних ризиків життю і здоров'ю. Допомогою нині займається чимала кількість людей (серед яких – молодь, що вже працювала в громадському секторі, працевлаштовані в комерційних структурах, надаючи свою продукцію чи послуги безкоштовно, вимушені переселенці, що доєдналися до організованих рухів усередині України чи за її межами), натомість не завжди називаючи ці дії «волонтерством». Високий рівень активності та загального патріотизму у молоді може позитивно вплинути на явку на майбутніх виборах через бажання бути залученим до процесу прийняття рішень.

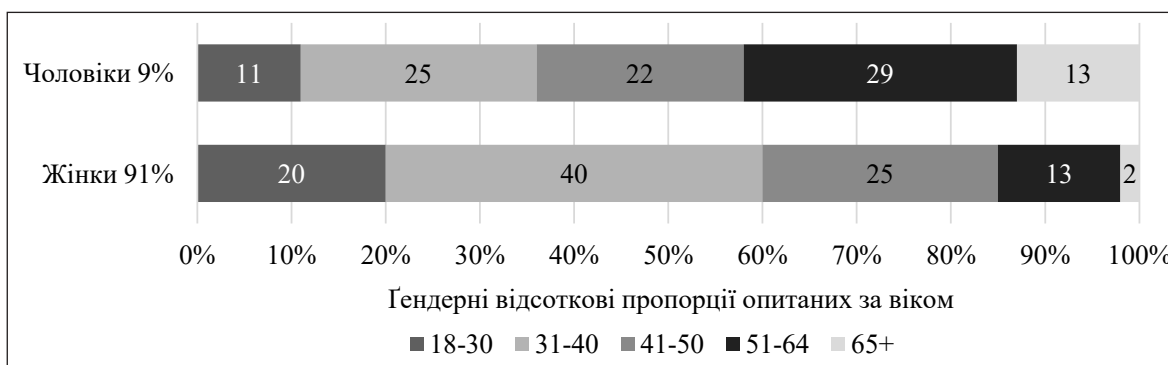
Станом на 2021 рік 48,6 % молоді України не мали бажання емігрувати [6]. Та сьогодні кількість осіб, які вимушено були змушені покинути власні домівки, збільшується.

Станом на 20 травня з України виїхало 6,3 млн українців (близько половини з яких – люди до 30 років), більшість мігрантів виї-

Рис. 2. Динаміка показників повернення української молоді в Україну

Джерело: сформовано автором на основі даних сайту www.data2.unhcr.org

Рис. 1. Динаміка показників міграції українців за 2022 рік

Джерело: сформовано автором на основі даних сайту www.data2.unhcr.org

хала до Польщі. Аналітичні агенції по всьому світі, серед яких – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, пророкують ріст показника еміграції до 8,3 млн до кінця 2022 року [7]. Водночас понад 7,7 млн чоловік вимушено покинули свої домівки, натомість територіально zostалися на Батьківщині. 13 млн нині застрягли у постраждалих від війни районах і не мають змоги виїхати через ризики для життя.

Станом на 19 травня з-за кордону назад в Україну повернулось 1025500 чоловік, серед яких – 91 % жінок та 9 % чоловіків [8]. З усієї кількості осіб, що повернулись жіночої статі, молоді віком 18–30 років – 20 %, чоловічої – 11 %. З основних зазначених причин повернення: бажання об'єднатися із сім'єю та зростання рівня безпеки в регіоні повернення [9].

За даними аналізу Звіту про внутрішнє переміщення в Україні, переміщена молодь віком 18–29 років становить 13 % від усієї кількості учасників опитування. Натомість серед непереміщеного населення молодь того самого віку становить 12 %.

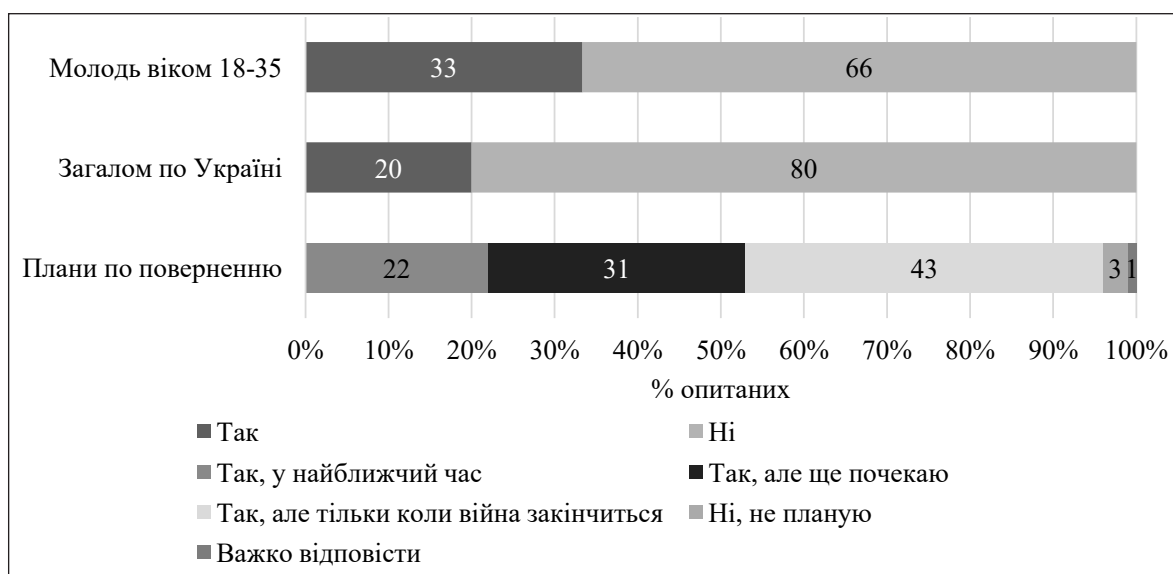
З-поміж осіб, які покинули свої домівки, є ті, що були змушені піти на цей крок через наявні бойові дії в громаді, і нині конче потребують допомоги з поселенням та іншими питаннями. Натомість, є й ті, що виїхали без вагомої на те причини з умовно «безпечних» територій, при цьому залишивши роботу й родини, а деякі, скориставшись нагодою, пройшовши спрощену процедуру перетину кордону і навіть, попри надії на якнайшвидше завершення війни, не планують повернутися назад, мотивуючи слова тезою, що в Україні немає перспектив.

Станом на 26.04. серед молодих людей віком від 18 до 35 років 33 % опитаних зазначили, що змінили місце постійного проживання (на Сході України цей показник найбільший – 58 %). Загальний показник по Україні становить 20 % серед усіх вікових груп та регіонів. Серед яких тільки 4 % зазначили, що не планують повертатись додому або не визначились з фінальним рішенням. Натомість 22 % планують повернутись у найближчій перспективі, 31 % дещо переcheкавши, а 43 % налаштовані повернутись у домівки одразу після завершення війни [10].

Як і будь-які ресурси, волонтерська допомога, донати від небайдужих партнерських організацій та цивільного населення, гуманітарна підтримка є обмеженою. Відповідно, у разі забезпечення осіб, що виїхали без вагомої на те причини, для осіб, що справді її потребують, як показує досвід штабської діяльності, ресурсу часто не вистачає. Особи, що здатні цю допомогу придбати, насамперед прагнуть безкоштовно отримати належне, натомість ті, хто цього справді потребує, почасти звертаються виключно в надкритичних ситуаціях.

Говорячи про освіту молоді, зрозумілим залишається той факт, що процес завершення навчання здобувачами у поточному другому семестрі не є до кінця врегульованим на державному рівні. Незрозумілими залишаються питання функціонування деяких зруйнованих університетів, продовження навчання до сесії, складання іспитів (у т. ч. державних), випуску бакалаврів.

Вступна кампанія 2022 р. не буде такою ж, як і в попередні роки: в українських ЗВО

Рис. 3. Динаміка настроїв української молоді, що мігрувала, щодо повернення назад
Джерело: сформовано автором на основі даних сайту www.ratinggroup.ua

серед абітурієнтів з'являються внутрішньо переміщені особи з інших регіонів, тоді як у зарубіжних ЗВО ряди здобувачів поповнюються українською молоддю через наявність пільг для біженців (стипендійні місця, знижки), спрощені процедури подачі документів, можливості академічного обміну на 1 семестр, офіційну можливість виїзду за кордон з метою навчання на денній формі для чоловіків та інші зменшені ризики.

Попри наявну підтримку від іноземних ЗВО, чимало всесвітньо відомих сервісів, застосунків та платформ надали безкоштовно або зі значною знижкою в користування доступ до платного функціоналу своїх ресурсів (додаткових можливостей, освітніх курсів, стрімінгу тощо). Серед відомих – Zoom, Megogo, Yakaboo, Duolingo [11].

Потреба додаткового професійного доступного навчання для молоді нині зросла, позаяк станом на 23.03. серед українців, які мали роботу до війни, працюють 46 % [12]. Натомість з кожним днем ситуація покращується, і вже станом на 26.04. 59 % опитаних українців мають роботу. Відповідно, можливість навчитися нового чи перекваліфікуватися, аби мати віддалену чи часткову зайнятість, є цінною [13].

Станом на 05.05. частина з наявних в Україні молодіжних центрів поступово відновлює свою роботу (частково, продовжуючи штабську активність), адаптуючи свою діяльність до змін у роботі, що диктує нова реальність (стосується як роботи з молодими людьми, так і організації простору), при цьому здебільшого сфокусувавшись на дітях, підлітках та молоді, що внаслідок війни постраждали найбільше (вимушені переселенці, особи, чий батьки нині захищають Україну). Поновлюються програми з професійного розвитку молоді (у відносно безпечному онлайн-форматі), донори оголошують конкурси грантів на проекти підтримки громадянського суспільства за спрощеними умовами, куди

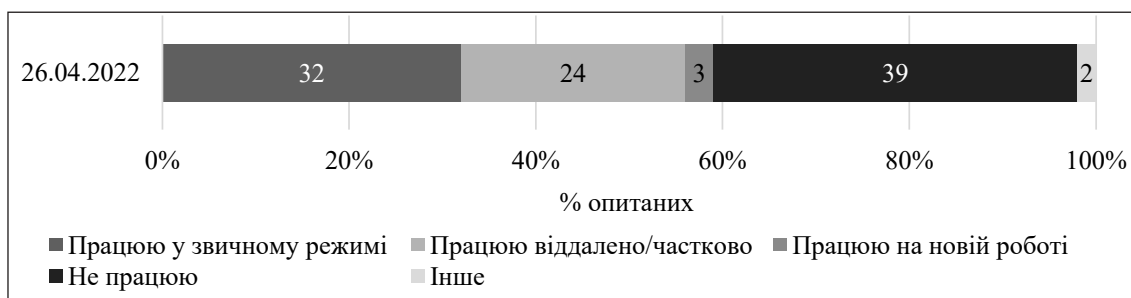
включаються статті витрат, недопустимі для заявників у мирний час: на підтримку інституційної діяльності організації (оплата оренди, комунальних послуг, заробітної плати штатним працівникам), заробітна плата менеджеру проекту, купівля необхідної техніки тощо.

Втім діяльність багатьох молодіжних організацій нині неможлива через брак комунікації з усіма її членами, розташування приміщення в зонах бойових дій (його пошкодження та розкрадання ворогом) та загалом емоційного виснаження причетних до діяльності установи осіб.

Міністерство молоді та спорту України у співпраці з іншими програмами організовує зустрічі молодіжних працівників та працівниць (серед яких – працівники молодіжних центрів, члени молодіжних рад) для обговорення поточних викликів та пріоритетів молодіжної роботи у період війни. З метою налагодження роботи молодіжних центрів під час війни Всеукраїнський молодіжний центр випустив відповідні рекомендації [14].

Чимала кількість міжнародних партнерів ввійшли у становище, в якому нині перебуває Україна, та відтермінували проведення запланованих міжнародних молодіжних обмінів та тренінгів. У перші ж тижні країни Європейського Союзу дали можливість подачі заявок для українців на сотні довгострокових волонтерських проектів за програмою European Solidarity Corps. На ті проекти, що все ж втілюються, та де українські громадські організації виступають у ролі партнерів, Європейською Комісією, як виняток з правил, дозволено українській молоді виїжджати з інших країн, де вони нині перебувають, відповідно туди ж повертатись.

Загалом змінились ціннісні орієнтири молоді. Тоді як станом на 2021 рік цінність, що звучить, як «відчуття захищеності та впевненості у майбутньому», стояла на 5-му місці (зазначали 39,7 % опитаних), а питання побудови миру не входило в топ-7 проблем, що

Рис. 4. Динаміка показників зайнятості української молоді за березень-квітень 2022 рік

Джерело: сформовано автором на основі даних сайту www.ratinggroup.ua

турбують найбільше, з настанням подій від 24.02.2022 обидва показники впевнено входять до топ-3 [6].

Станом на 2021 рік 49,2 % використовували українську мову для спілкування в родині, 51,4 % для спілкування на роботі (включаючи школи, ЗВО) та 42,8 % для комунікації з друзями. Сьогодні ж молодь значно частіше використовує українську мову в побуті, у спробах відмовитись від усього російського (ведучи соціальні мережі, змінюючи мову в налаштуваннях встановлених додатків, ведучи особисті нотатки).

Молодь України нині об'єднана, як ніколи. Молодіжні працівники/-ці разом з молоддю – частина тилу української армії. Молодіжні організації та центри навіть у часи війни приносять користь громаді, цивільним, біженцям, військовим і посідають своє місце у цій війні, аби спільними діями прискорити спільну перемогу.

Зрозумілим залишається той факт, що повноцінний розвиток молодіжної політики порівняно з довоєнним періодом наразі не на часі. Відповідно, роботи в цьому напрямі від профільних державних установ та молодіжних рад тимчасово призупинені повністю або виконуються в мінімальному обсязі, поступово нарощуючи обсяги на підконтрольних територіях та територіях, вільних від обстрілів.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, підкреслимо, що для розвитку молодіжної політики України у військовий час молодіжним установам, що перебувають на відносно безпечних територіях, варто поступово відновлювати свою фізичну діяльність, адаптувавши її до зовнішніх умов, використовуючи поради, наведені в табл. 1.

Молоді, як стороні, на яку спрямована вся діяльність, варто своєю чергою бути активно залученою до процесу відновлення активностей з розвитку молодіжної політики.

Таблиця 1

Поради для молодіжних організацій у військовий час

№	Порада	Уточнення
1	подбати про особисту безпеку залучених до роботи осіб	команди, інших стейкхолдерів. В разі наявності у них можливості продовжувати працювати (офлайн чи онлайн) доєднувати до спільної молодіжної роботи, розвивати команду в нових сферах (медіаграмотність, домедична допомога)
2	організувати робочий простір	заклеїти вікна, відсунути столи подалі від вікон, подбати про пожежну безпеку, віднайти прохід до найближчого укриття, переконались про наявність зв'язку, в т. ч. екстреного
3	продумати стратегії захисту відвідувачів	освіжити складники аптечки, зробити базовий запас води та продуктів харчування тривалого зберігання
4	перебудувати вектори молодіжної роботи	додати іншу сферу діяльності, наприклад, видачу гуманітарної допомоги, сфокусуватись на потребах іншої цільової аудиторії (молоді люди-переселенці), продовжувати втілювати молодіжні проекти
5	поновити співпрацю з профільними органами державної влади та іншими донорами	цікавитись можливими програмами підтримки молодіжних організацій, аналізувати наявні державні пріоритети розвитку молоді у військовий час (спільно їх напрацьовувати), аналізувати молодіжний інфопростір на питання наявності грантів для забезпечення інституційної діяльності

Таблиця 2

Поради для молоді у військовий час

№	Порада	Уточнення
1	волонтерити	за можливості долучатись до організованих молоддю штабів та допомагати сторонам, які цього потребують, у доступному форматі та будь-якому місці свого знаходження
2	цікавитись діяльністю молодіжних організацій у своїй громаді	аби бути в курсі активностей, що навіть попри військовий час проводяться з метою професійного розвитку та базового дозвілля молоді (місцевих та переселенців), підтримувати належний рівень особистої освіченості
3	повідомляти про наявні потреби та зміни в них	брати участь в опитуваннях щодо розвитку молодіжної політики, говорити про проблеми, що виникають, давати орієнтири організаціям щодо вектору подальшої роботи
4	свідомо підходити до питання переїзду	за можливості без критично нужденної причини не виїжджати зі своєї громади та намагатися закривати особисті потреби власними зусиллями

Література:

1. Біляєв Я. М. Організаційні засади механізмів державної політики щодо забезпечення соціальної мобільності молоді. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4.
2. Болотська О. А. Розвиток академічної мобільності студентів як реалізація принципів Болонського процесу у вищій освіті України. *Науковий вісник Донбасу*. 2013. № 1.
3. Брензович К. С., Немеш Є. П. Міжнародна студентська міграція та її вплив на соціально-економічний розвиток країн. *Економіка та суспільство*. 2017. № 10. С. 32–36.
4. Хомишин І. Причини та наслідки освітніх міграцій. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2018. № 906 (20). С. 109–116.
5. Депутати вимагають від мера Полтави звіту про виконання програми «Полтавський спротив». *Інтернет-видання Полтавщина* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3lyGP0u> (дата звернення: 28.04.2022).
6. Репрезентативне соціологічне дослідження становища молоді в Україні 2021. Міністерство молоді та спорту України : вебсайт. URL: <https://bit.ly/38IYKif> (дата звернення: 11.05.2022).
7. В ООН прогнозують до 8,3 млн біженців з України. *Слово і діло* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3MSlnzL> (дата звернення: 02.05.2022).
8. Situation Overview: Movement of Ukrainians back into Ukraine. *Operations data portal UNHCR* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3NqA8cP> (дата звернення: 20.05.2022).
9. Ukraine refugee situation. *Operations data portal UNHCR* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3wBSQsv> (дата звернення: 20.05.2022).
10. Дев'яте загальнонаціональне опитування. *Соціологічна група Рейтинг* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3sO6mqk> (дата звернення: 02.05.2022).
11. Безкоштовний доступ до послуг та сервісів: 100+ компаній, які допомагають українцям під час війни. *AIN.UA* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3MBbEgJ> (дата звернення: 28.04.2022).
12. Цифра дня. Скільки українців втратили роботу через війну. *Великий Київ* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3ltRXf8> (дата звернення: 02.05.2022).
13. Українці повертаються до роботи: опитування. *Happy Monday* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3yPQRc6> (дата звернення: 02.05.2022).
14. «Молодіжний центр під час війни». *Всеукраїнський молодіжний центр* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/3LFg3xY> (дата звернення: 15.05.2022).

References:

1. Biliayev, Ya. M. (2019). Orhanizatsiini zasady mekhanizmiv derzhavnoi polityky shchodo zabezpechennia sotsialnoi mobilnosti molodi [Organizational principles of state policy mechanisms to ensure social mobility of youth]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 4. [in Ukrainian]
2. Bolotska, O. A. (2013). Rozvytok akademichnoi mobilnosti studentiv yak realizatsiia pryntsyviv Bolonskoho protsesu u vyshchii osviti Ukrainy [Development of academic mobility of students as a realization of the principles of the Bologna process in higher education in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*, 1. [in Ukrainian]
3. Brenzovych, K. S., Nemesh, Ye. P. (2017) Mizhnarodna studentska mihratsiia ta yii vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok krainy [International student migration and its impact on the socio-economic development of the country]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 10, 32–36. [in Ukrainian]
4. Khomyshyn, I. (2018). Prychyny ta naslidky osvitnikh mihratsii [Causes and consequences of educational migrations]. *Visnyk NU “Lvivska politekhnika” – Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 906 (20), 109–116. [in Ukrainian]
5. Deputaty vymahaiut vid mera Poltavy zvituu pro vykonannia prohramy “Poltavskiy sprotyv” [Deputies demand from the mayor of Poltava the report on implementation of the Poltava Resistance program]. *Internet-vydannia Poltavshchyna – Online edition Poltava region*. Retrieved from: <https://bit.ly/3LQ2ADI> [in Ukrainian]
6. Rerezentatyvne sotsiolohichne doslidzhennia stanovishcha molodi v Ukraini 2021 [Representative sociological study of the situation of youth in Ukraine 2021]. *Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy – Ministry of Youth and Sports of Ukraine*. Retrieved from: <https://bit.ly/38IYKif> [in Ukrainian]
7. V OON prohozuiut do 8,3 mln bizhentsiv z Ukrainy [The UN predicts up to 8.3 million refugees from Ukraine]. *Slovo i dilo – Word and deed*. Retrieved from: <https://bit.ly/3MSlnzL> [in Ukrainian]
8. Situation Overview: Movement of Ukrainians back into Ukraine. *Operations data portal UNHCR*. Retrieved from: <https://bit.ly/3NqA8cP>
9. Ukraine refugee situation. *Operations data portal UNHCR*. Retrieved from: <https://bit.ly/3wBSQsv>
10. Deviate zahalnonatsionalne opytuvannia [Ninth nationwide survey]. *Sotsiolohichna hrupa Reitynh – Sociological group Rating*. Retrieved from: <https://bit.ly/3sO6mqk> [in Ukrainian]
11. Bezkoshtovnyi dostup do posluh ta servisiv: 100+ kompanii, yaki dopomahaiut ukraintsiam pid chas viiny [Free access to services: 100+ companies that help Ukrainians during the war]. *AIN.UA*. Retrieved from: <https://bit.ly/3MBbEgJ> [in Ukrainian]

12. Tsyfra dnia. Skilky ukraintsiv vtratyly robotu cherez viinu [Figure of the day. How many Ukrainians lost their jobs due to the war?]. *Velykyi Kyiv – Greater Kyiv*. Retrieved from: <https://bit.ly/3ltRXf8> [in Ukrainian]
13. Ukraintsi povertaiutsia do roboty: opytuvannia [Ukrainians return to work: polls]. *Happy Monday*. Retrieved from: <https://bit.ly/3yPQRC6> [in Ukrainian]
14. “Molodizhnyi tsentr pid chas viiny”. Rekomendatsii dlia molodizhnykh tsentriv [“Youth Center during the war”. Recommendations for youth centers]. *Vseukrainskyi molodizhnyi tsentr – All-Ukrainian Youth Center*. Retrieved from: <https://bit.ly/3LFg3xY> [in Ukrainian]